

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia Logopaedica VI (2016)

ISSN 2083-7283

Paulina Wójcik-Topór

Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie

Styl potoczny jako wariant w przyswajaniu języka rodzimego

Potoczne definiowanie pojęć

Jeśli spojrzeć na warianty języka narodowego, to jedno z wyróżnionych miejsc będzie zajmować język potoczny. Staje się on pierwszym z wariantów w przyswajaniu¹ języka rodzimego, codziennego, który wystarcza do komunikowania się przez długi czas (Rittel 1994: 37). To przy jego pomocy można objaśniać, a także rozumieć nowe pojęcia, gdy poznaje się inne style języka narodowego (Bartmiński 1993: 115).

Styl potoczny jest definiowany w *Praktycznym słowniku współczesnej polszczyzny*, jako:

używany, stosowany, spotykany często, na co dzień; stale się zdarzający; mowa potoczna, styl potoczny – odmiana języka etnicznego, funkcjonująca poza oficjalnymi sferami życia publicznego, w codziennej komunikacji w swobodnych rozmowach, w mniejszym stopniu znormalizowana, odznaczająca się cechami regionalnymi, język kolokwialny (Zgółkowa (red.) 1982: 282).

Z powyższej definicji można wywnioskować, że styl potoczny jednocześnie odznacza się naturalnością, a także współwystępowaniem w codziennych doświadczeniach człowieka. Staje się językiem towarzyszącym w zdobywaniu wiedzy o świecie, a tym samym w próbach komunikowania się z otoczeniem.

Styl potoczny jest elementarną bazą derywacyjną dla pozostałych stylów: urzędowego, literackiego, specjalistycznego, dzięki któremu istnieje możliwość wyodrębnienia ich cech. Jednocześnie mówiąc o potoczności należy pamiętać o głęboko zachodzących transformacjach, które są wynikiem użytkowania przez zbiorowość społeczną. Tym samym nie ma możliwości zamknięcia go w obrębie jednej sfery życia, sposobu przekazu czy konkretnego typu postawy, przyjmuje bowiem funkcję języka powszechnego (Bartmiński 1993: 115–116).

---

¹ W obrębie nabywania języka, mówimy o modelach przyswajania: transformacyjnym (model zdolności językowej), porozumiewania się (produkcja i odbiór mowy), akceptowalności (przyswajanie języka zgodne z normą wiekową).

Styl potoczny ze względu na prymarność przekazu ustnego jest tutaj najbardziej rozwinięty. Jednak jego zasady, wartości i możliwości można zaobserwować także w pisanej odmianie języka.

Do wartości języka potocznego należy przede wszystkim konkretność. Cechuje się racjonalnością, praktycznością. Słownictwo nie jest tutaj skomplikowane hierarchicznie i semantycznie, dominuje leksyka ze średniego poziomu taksonomicznego². Desygnaty, które są zrozumiałe, a także najwcześniej opanowywane w kształceniu językowym i należą do podstawowego poziomu ogólności, stanowią tutaj dominantę. Mówiąc o konkretności stylu potocznego, możemy mówić też o obrazowości, zwłaszcza wtedy, gdy zdarzenia są wyobrażalne i odbierane zmysłami – słuchu, wzroku, smaku, dotyku. Użytkownik, posługując się takim stylem, nastawia się na szukanie aspektów praktycznych w doświadczeniu, a tym samym sytuuje się w centrum, na uprzywilejowanym miejscu, co pozwala mówić o antropocentryzmie stylu potocznego. Przejawia się on najbardziej rozbudowanym słownictwem, które odnosi się do człowieka. Jest obecny w sposób bezpośredni, jak i pośredni, gdzie w odniesieniu do ciała, orientacji przestrzennej może dochodzić do wartościowania i stać się źródłem metaforyki. Metaforyczność z kolei angażuje słownictwo konkretne. W dialogowości zachowana jest zasada nastawienia na interlokutora. Obowiązuje zasada nadawca-odbiorca, stąd bogactwo form dyskursywnych³ wypowiedzi (Bartmiński 1993: 124–127).

Potoczne interpretowania świata i człowieka a nabywanie języka

Jeśli spojrzeć na kategorię potoczności i pojmowanie przez nią świata, to zauważyć można mechanizmy, które go porządkują. Należą do nich kolekcja, scenariusz i typizacja.

Kolektywność uzewnętrznia się w potocznym uporządkowaniu rzeczywistości, zjawisk, przedmiotów według zasad, które są najpierw naturalne, a następnie logiczne. Zestawienie grup odbywa się na zasadzie jedności czasu, a także miejsca i akcji. Etap ten wyprzedza myślenie logiczne. Stąd powstają pojęcia kolektywne, na przykład: zwierzęta, owoce, warzywa, meble, ubrania. Kolejny etap to wyszczególnienie w zbiorach elementów, takich jak: mysz, pies, gruszka, banan, pietruszka, stolik, sukienka itp. Chodzi o typizację, czyli myślenie w sposób taki, jak został uporządkowany świat. Pomaga to ustalać według prototypu cechy wspólne i charakteryzować poszczególne elementy. Scenariusze codziennych czynności, zachowań są organizowane na podstawie związków przyczynowo-skutkowych. Opowiadania, opisy tworzą sekwencje zdarzeń, które są oparte na następstwie czasowym i logicznym (Bartmiński 1993: 128). Jeśli spojrzymy na kształcenie językowe to

---

² Taksonomia jako hierarchiczna klasyfikacja pozwala określić porządek kategorii, przydzielając je od kategorii najniższych do najwyższych. Średni poziom taksonomiczny oznaczałoby używanie słownictwa o średnim stopniu frekwencyjności.

³ *Dyskurs* rozumiem tutaj za J. Bartmińskim, jako ciąg wypowiedzi, który składa się na proces komunikacji językowej (1998).

kategoryzacja, myślenie przyczynowo-skutkowe i sekwencyjność są istotne w nabywaniu sprawności językowych i nauce czytania, pisania (por. Grabias 1994: 278–284)⁴. Kategoryzacja, dostrzeganie cech wspólnych elementów ułatwi opanowanie reguł gramatycznych, ortograficznych oraz uczenie się wielkich i małych liter. Myślenie przyczynowo-skutkowe z kolei jest istotne w tworzeniu opowiadań, rozumieniu tekstów, widzeniu zachodzących zmian pod wpływem czynników. Sekwencyjność jest ważna w nauce czytania sylabami, a także czynności pisania (Cieszyńska 2005: 58–63). Język potoczny w swojej typizacji, kolektywności wykorzystuje kryteria, które oparte są na wartościowaniu: poznawczość, obiektywność, emocjonalność. Należą też do spostrzegania świata wspólnotowego, a nie indywidualnego i subiektywnego (Bartmiński 1993: 128).

Potoczność a językoznawstwo

Termin *potoczny* został wprowadzony po raz pierwszy przez Witolda Doroszewskiego do *Słownika języka polskiego*, jako kwalifikator ekspresywno-stylistyczny. *Potoczność* w terminologii naukowej jest rozumiana poprzez normalny, zwyczajny sposób egzystencji, który nie obejmuje niecodziennych, niezwykłych, obszarów doświadczania rzeczywistości. Obecnie pojawia się szereg wyrazów bliskoznacznych, które wewnątrznie różnicują język. Należą do nich m.in. *odmiana, wariant, mowa, typ, podtyp, wersja języka, styl, mowa, podjęzyk*, a także określniki: *oralny, kolokwialny, ustny, mówiony, obiegowy*.

Kategoria potoczności w językoznawstwie nie jest jednoznacznie określana. Próby zdefiniowania i opisanie zjawiska są podejmowane od dawna. Problem potoczności jako kategorii językowej w językoznawstwie polskim podjął Zenon Klemensiewicz, choć termin był już znany i stosowany. Od lat siedemdziesiątych prowadzone są szczegółowe badania, które mają na celu opisanie podsystemów polszczyzny potocznej, znalezienie strukturalnych wyznaczników, opracowanie typologii tekstów mówionych. Badania nad potocznością są także ukierunkowane socjolingwistycznie. Powstały między innymi prace dotyczące języka miast: Krakowa, Łodzi, Górnego Śląska i Zagłębia. Opisywano też zjawisko potoczności pod względem struktur fonetyczno-fonologicznych w mniejszych ośrodkach miejskich. Zjawisko potoczności jest także rozpatrywane pod względem leksykalnym i składniowym w nurcie językoznawstwa pragmatolingwistycznego. Metodologia oraz opis tekstów potocznych nie są dokładnie sprecyzowane i ciągle aktualne, choćby ze względu na złożoność wewnętrzną, strukturę komunikacyjną i zachodzące zmiany społeczne, które mają znaczący wpływ na język (Adamiszyn 1991: 7–9).

---

⁴ *Pojęcie sprawność językowa* należy odnieść zarówno do mówienia, jak i rozumienia. Jest ona rezultatem opanowania umiejętności: sprawności systemowej, społecznej, sytuacyjnej, pragmatycznej. Pierwsza z nich będzie należeć do kompetencji językowej, pozostałe zaś do kompetencji komunikacyjnej.

Aspekty potoczności obecne są w systemie fonetyczno-fonologicznym, gramatycznym, leksykalnym. Często cechy te polegają na defektywności systemu, jego uproszczeniu, ograniczeniu, konkretyzacji i uzależnieniu od kontekstu komunikacyjnego. W obrębie systemu fonetyczno-fonologicznego potoczność szczególnie dotyczy uproszczenia artykulacji grup spółgłoskowych i głosek, zamazywania opozycji fonologicznych, ujednoczenia akcentu, brak wyraźnej realizacji cech dystynktywnych fonemów. W systemie gramatycznym zauważalna jest przede wszystkim niejasność użycia części mowy, które są identyfikowane tylko dzięki funkcjom syntaktycznym, a nie morfologicznym. Bogactwo form analitycznych i tendencja do synkretyzmu to cechy, które zauważalne są we fleksji. W składni obserwujemy brak precyzji⁵, a w grupie werbalnej granica między orzeczeniem egzystencjalnym i złożonym jest płynna. Elipsa orzeczeń jest częstym zjawiskiem, tak samo jak modalność w zdaniach i ich ekwiwalentach. Zdania są niesamodzielne (Pisarkowa 1975: 46–83). Wykrzykniki i dopowiedzenia nie są używane w związkach syntaktycznych z innymi wypowiedziami, ale mają charakter ogólnikowy. Zaobserwować można występowanie grupy potoczizmów, które w zależności od kontekstu mogą spełniać zarówno funkcję wykrzykników, jak i dopowiedzeń. Wśród wyróżników słowotwórczych można zwrócić uwagę na potoczne derywaty, które charakteryzują się wieloznacznością formantów i obecnością formacji naruszających cykliczność procesów słowotwórczych. Powodują tym samym niejasność diakryzji znaczeniowej. Charakterystyczną cechą jest uniwerbizacja, czyli wprowadzenie nazwy jednoczłonowej na miejsce wyrażenia wieloczłonowego. Wyrazy poprzez ten proces stają się polisemiczne, a uniwerbizacja realizuje się także w momencie zmiany kategorii części mowy. Na przykład dochodzi do zastąpienia przymiotnika rzeczownikiem. Obserwujemy także zjawisko uproszczania zestawień w wyniku eliminacji komponentu i przyznania mu znaczenia podstawy. Odcięcie pewnej części wyrazu, a następnie powtórzenie całkowite lub częściowe rdzenia wyrazu powoduje proces mutylacji i reduplikacji wśród formacji potocznych. Prowadzi to do powstania afleksyjnych derywatów, które mają to samo znaczenie bądź są zmienione poprzez konkretyzację. Mutilacja wśród formacji potocznych staje się częstym zjawiskiem słowotwórczym, które powoduje nacechowanie ekspresywne, dzięki formantom deminutywnym i augmentatywnym. Zwraca uwagę metaforyzacja derywatów, która prowadzi do różnicowania znaczenia podstawy, a także derywatów. Wpływa na powstanie w odmianie potocznej derywacji semantycznych. Często potoczne jednostki leksykalne powstają w wyniku peryfrastycznej metaforyzacji. Dochodzi do przekształcenia wyrazów abstrakcyjnych w bardziej konkretne, odbierane przez zmysły. Leksemy potoczne współtworzą specyficzne obrazy świata i jego ograniczone sfery. Środki semantyczne potoczizmów determinują proporcje wykorzystania części mowy słownictwa. Ponad połowę stanowią rzeczowniki, natomiast mniej jest przymiotników i przysłówków. Słownictwo nominatywne w języku literackim

---

⁵ Brak precyzji obserwuje się także w systemie semantycznym. Może być to spowodowane mniejszym zasobem leksykalnym.

jest dublowane, co nie sprzyja jego wzbogaceniu. Bazę zasobu słownikowego w języku potocznym tworzą neosemantyzmy ekspresywne.

Potoczność a zmiany obyczajowe rodziny. Aspekty ontolingwistyczne

Wspólnota, jaką jest rodzina, pełni funkcję grupy pierwotnej, tzn. takiej, w której osoby oddziałują wzajemnie na siebie, poprzez udzielanie sobie pomocy, realizację wspólnych zainteresowań, kształtowanie poglądów. W takim zbiorze grupa członków ma wpływ na osobowość innych członków, poprzez psychologiczne i emocjonalne oddziaływanie oraz zaangażowanie w sprawy wspólnoty. Jako pierwotna grupa powinna odznaczać się trwałością, a jej liczebność nie jest duża. Nieodłącznym jej elementem są codzienne doświadczenia, które rozpatrywać można w wymiarze: osobowym relacji wzajemnych, intymności i bliskości uczestników – członków rodziny pozostających we wzajemnych interakcjach. Kategoria codzienności wiąże się z komunikowaniem za pomocą kodu potocznego. Jacek Warchała (2003) wyróżnił cztery sfery codziennej aktywności człowieka, gdzie komunikacja członków rodziny ma wymiar potoczny. Są to:

1. Sfera życia rodzinnego

Oznacza ona rozmowy z dziećmi, rozmowy podczas posiłków, codziennych zajęć, wypełniania obowiązków, formułowanie poleceń, pytań, prośb, rozmowy między dorosłymi na tematy intymne, zwierzenia dzieci kierowane do rodziców i rówieśników, oceny i wymiany poglądów na tematy bieżące: ubioru, obejrzanego filmu, sztuki, przeczytanej książki, wydarzeń w kraju, w sytuacji spieć rodzinnych – kłótni, narzekanie, wyrażanie dezaprobaty, plotkowanie, rozmowy i polecenia dotyczące codziennych prac domowych, takich jak: przygotowanie posiłków, sprzątanie, robienie zakupów, zajmowanie się (opieka) i „rozmowy” ze zwierzętami domowymi.

2. Sfera życia koleżeńskiego

Zaliczane są tutaj rozmowy z uczestnikami zabawy, kolegami na tematy związane z pracą, codziennymi zajęciami przedszkolnymi, szkołą, a także takie, które nie są połączone ze wspólnym miejscem przebywania – praca, przedszkole, szkoła, uniwersytet, rozmowy w trakcie przerw na tematy ogólne, rozmowy dotyczące pracy, wspólnej działalności, niebędące jednak elementem działalności zawodowych, a związane z wyrażaniem opinii, oceną współpracowników, kolegów, koleżanek, przyjaciół, znajomych, przełożonych oraz oceniające organizowane szkolenia, konferencje w miejscu pracy, plotkowanie na różne tematy.

3. Sfera życia towarzyskiego

Sfera ta dotyczy przyjęć i spotkań nieoficjalnych, rozmów z osobami z otoczenia – sąsiadami, znajomymi, spotkań okazjonalnych ze znajomymi – w sklepie, na klatce schodowej, na dworcu, parkingu samochodowym, na wycieczce. W dzisiejszej dobie można stwierdzić, że częściowo jest to sfera, która ulega zubożeniu

o kontakt personalny. Miejsce jej zajmują rozmowy w świecie wirtualnym, kontakty za pomocą popularnych internetowych grup społecznych.

4. Sfera potocznych – pozawspólnotowych kontaktów

Chodzi o codzienne zakupy w sklepie, rozmowy z nieznanymi na przystanku, w autobusie, tramwaju, na dworcu, w kolejce, udzielanie rad, informacji, odpowiadanie na pytania dotyczące przemieszczania się jakiegoś obiektu, godzin otwarcia urzędu, czy sklepu, miejsca publicznego, wizyty u mechanika, dentysty, fryzjera itp. Rozmowy na tematy kontaktów pozawspólnotowych, sprzyjają zmniejszeniu dystansu między rozmówcami, co prowadzi w komunikacji do upotocznienia.

O największej spontaniczności języka można mówić w sferze życia rodzinnego, ponieważ w niej obserwujemy najwięcej odcieni – od neutralnego relacjonowania zdarzeń, po emocjonalne wyrażanie stanów euforii, zadowolenia i emocji negatywnych, gdzie wyrażamy złość, niezadowolenie. Sytuacje rodzinne sprzyjają często tworzeniu się swojego „języka rodzinnego”, który jest „szyfrem” znanym członkom rodziny, przyjaciółom. Zmiana stylów życia w rodzinie, nastawienie na większe zrozumienie, tolerancję, a nawet swobodę, „luź” zmierza też ku zwiększeniu sfery, gdzie występuje potoczność w komunikacji (Warchala 2003: 175–180).

Jest to w pewien sposób wycinek komunikowania się w gronie rodzinnym, a zatem przy użyciu języka rodzinnego. Kwiryna Handke zdefiniowała język rodzinny jako

podsystem języka potocznego, głównie mówionego. Ma określone, ale ograniczone wyznaczniki formalne i sfery tematyczne, dlatego część badaczy traktuje go jako styl (wariant stylistyczny). Służy komunikacji w kręgu rodzinno-przyjacielsko-sąsiedzkim. Jego właściwości mają charakter w dużej mierze nieoficjalny, o różnym stopniu rozpowszechnienia i utrwalenia. Są jednak wspólne dla kręgu mówiących – większego niż najbliższa rodzina, a zatem nie może być utożsamiany z językiem indywidualnym jednostki, językiem osobniczym (idiolektem) czy językiem rodzinnym w wąskim sensie, rozumianym jako język jednej najbliższej rodziny (Handke 1995: 28–29).

Odnosząc tę terminologię do wypowiedzi na przykład dziecięcych należałoby określić ją jako biolekt, czyli wariant polszczyzny, który jest uwarunkowany czynnikami rozwojowymi. W aspekcie rozwojowym (w odniesieniu do akwizycji – przyswajania mowy dziecka) stosowne wydaje się operowanie pojęciem biolektu na oznaczenie rejestru (ograniczonego przedziałem wieku), odmianki dziecięcej wypowiedzi osadzonej wyraźnie w potocznym obrazie świata i zdroworozsądkowej, swoiście naiwnej psychologii potocznej (Bruner 1990).

Potoczność odgrywa istotną rolę w przyswajaniu języka rodzimego. Ze względu na swoją obecność w różnych sferach codziennej aktywności człowieka. Wśród wyróżniających cech potocznego obrazu świata można wyodrębnić m.in.:

- dążenie do konkretności obrazowania;
- intersubiektywność (współprodukowanie tekstów przez nadawcę i odbiorcę);
- sytuacyjność (sytuacyjność jako interpretant sensów);
- ulotność (okazjonalność) indywidualnych wykonań;

– trwałość schematów i stereotypowość, które nie blokują emocjonalnego ujęcia (Warchała 2003: 164).

Styl potoczny ze względu na obecność w nabywaniu języka rodzimego w różnych sferach życia staje się nie tylko wariantem, ale jednym z ważniejszych nośników komunikacji międzyludzkiej. Oznacza to, że powinien być poddawany analizie tak samo, jak inne warianty języka narodowego.

Bibliografia

- Adamiszyn Z., 1991, *Kategoria potoczności w polskich pracach językoznawczych*, [w:] *Język polski jako przedmiot badań językoznawczych*, red. S. Gajda, Z. Adamiszyn, Opole, s. 7–22.
- Bartmiński J., 1998, *Tekst jako przedmiot tekstologii lingwistycznej*, [w:] *Tekst. Problemy teoretyczne*, red. B. Boniecka, J. Bartmiński, Lublin, s. 9–22.
- Bartmiński J., 1993, *Styl potoczny*, [w:] *Współczesny język polski*, red. J. Bartmiński, Wrocław, s. 115–134.
- Bruner J., 1980, *Ontogeneza aktów mowy*, [w:] *Badania nad rozwojem języka dziecka*, red. G.W. Shugar, M. Smoczyńska, Warszawa, s. 483–513.
- Cieszyńska J., 2005, *Nauka czytania krok po kroku. Jak przeciwdziałać dysleksji*, Kraków.
- Grabias S., 1994, *Język w zachowaniach społecznych*, Lublin.
- Handke K., 1995, *Polski język familijny. Opis zjawiska*, Warszawa.
- Pisarkowa K., 1975, *Składnia rozmowy telefonicznej*, Wrocław.
- Rittel T., 1994, *Podstawy lingwistyki edukacyjnej. Nabywanie i kształcenie języka*, Kraków.
- Warchała J., 2003, *Kategoria potoczności w języku*, Katowice.
- Zgółkowa H. red., 1982, *Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny*, t. 31, Poznań.

Colloquial style as a variant of the acquisition of the native language

Abstract

The language is a creature which is constantly evolving – just like a child as a result of the gained language experience develops its knowledge and perception of reality. Hence there is a need to look at the acquisition of language in the category of colloquialism.

A philosophical reflection on conceptual analysis says that ‘all cultures have as one of their most powerful constitutive instruments a folk psychology, which we learn early’ (Bruner 1990: 35). Bruner’s thesis accurately shows the communicational status of the names of feelings and emotions that are expressed in language. J. Bruner suggests that in addition to all culturally and ontogenetically determined colloquial cognitive systems exists an universal and inborn colloquial psychology, which is an important starting point and basis for the further man development: ‘We come into the world already equipped with a primitive form of folk psychology’ (Bruner 1990: 73).

This article attempts to analyse the subject of colloquialism in the category of native language acquisition.

Keywords: biolect, familial language, collection, mutilation, colloquiality, scenario, sequencing, colloquial style, typisation